

การวิจัยเชิงคุณภาพในมิติสังคมวัฒนธรรมสุขภาพ

สรุป จากการบรรยาย ของ นพ.โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์

ผู้อำนวยการสำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ

ความหมาย ของ “การวิจัย”

ถ้าหากตั้งคำถามว่า การที่ชาวบ้านจะตัดสินใจออกไปหากบหาชีวิตที่ไหน ชาวบ้านต้องใช้การวิจัยหรือไม่? หรือการจะหาเส้นทางลัดที่จะขับรถยนต์จากบ้านไปทำงานเป็นการวิจัยหรือไม่? หรือการเปรียบเทียบราคาและปริมาณสินค้าเพื่อเลือกซื้อสินค้าที่ราคาถูกกว่าเป็นการวิจัยไหม? เป็นต้น

หากกล่าวกันในความหมายกว้างๆ แล้ว กิจกรรมที่เป็นไปเพื่อการแสวงหาความรู้ ความเข้าใจ หรือเป็นการหาคำตอบก็อาจถือได้ว่าเป็นการวิจัยได้ การสะสมประสบการณ์จากการลองผิดลองถูก และจากคำบอกเล่าของเพื่อนบ้านจนรู้ว่าที่ไหนมีกบเขียดชุกชุม หรือการเปิดแผนที่ดูเส้นทางจราจรพร้อมกับฟังรายการวิทยุจราจรเพื่อให้รู้ว่าควรหลีกเลี่ยงเส้นทางใดที่มีการจราจรติดขัด หรือการกดเครื่องคิดเลขคำนวณราคาสินค้าเปรียบเทียบกับกัน ก็อาจถือเป็นการวิจัยในชีวิตประจำวันทั้งสิ้น แต่ความแตกต่างสำคัญที่สุดก็คือ การวิจัยต้องไม่ใช่การตอบคำถามแบบสะเปะสะปะ หรือการหาคำตอบเท่านั้น แต่การวิจัยเป็นสิ่งที่มากกว่าการตอบคำถาม อาจเป็นความรู้ใหม่ที่ยังไม่มีใครทราบมาก่อน ซึ่งความรู้ที่ผู้อื่นทำการวิจัย แต่ไม่แน่ใจว่าใช้ได้กับงานวิจัยของผู้ที่ศึกษาหรือไม่ ผู้ที่ศึกษาจึงนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาของตน อย่างนี้ถือว่าเป็นความรู้ใหม่ เพราะฉะนั้น การวิจัยนอกจากจะเป็นการหาคำตอบ ยังเป็นเรื่องของความรู้ใหม่ อีกทั้งกระบวนการแสวงหาคำตอบก็อาจมีได้หลากหลาย ไม่จำกัดอยู่เฉพาะวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (scientific method) สรุปว่า การวิจัยคือการแสวงหาความรู้ใหม่อย่างเป็นระบบ (systematic inquiry for new knowledge)

กลับมาที่ตัวอย่าง การจะตัดสินใจไปหากบหาชีวิตของชาวบ้านว่าถือเป็นการวิจัยหรือไม่ หากยึดตามความหมายข้างต้น เราก็อาจถือได้ว่าเป็นการวิจัยแบบหนึ่ง เพราะต้องการแสวงหาคำตอบ มีการเก็บข้อมูล จนนำไปสู่ข้อสรุปของความรู้บางอย่าง เพียงแต่เป็นการวิจัยที่อาจจะขาดความเป็นระบบ ซึ่งจะทำให้ข้อสรุปที่ช้า กว่าที่รู้ว่าต้องไปหากบหาชีวิตที่ไหน เนื่องจากความรู้ที่ได้มาต้องผ่านการทดลอง ลองผิดลองถูก (trial and error) หลายๆ ครั้ง โดยใช้เวลานาน กว่าจะได้ความรู้ชุดนั้น แต่การวิจัยที่มีความเป็นระบบมีเครื่องมือ เช่น การใช้ระบบแผนที่ (mapping) จะทำให้ทราบข้อมูลทั้งพื้นที่ได้อย่างรวดเร็ว สิ่งเหล่านี้คือความเป็นระบบของการวิจัยที่ทำให้การแสวงหาความรู้มีประสิทธิภาพอย่างมาก

การวิจัยที่มีความเป็นระบบนั้นจึงจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการคิดโครงร่างงานวิจัย (research proposal) ต้องพิจารณาว่าระบบการเข้าไปหาความรู้มีความเป็นระบบขนาดไหน สามารถตอบคำถามการวิจัยได้หรือไม่ เริ่มต้นว่า สนใจเรื่องอะไร แง่มุมไหน โจทย์เป็นอย่างไร ธรรมชาติของคำตอบเป็นอย่างไร มีกระบวนการหาข้อมูลก็กระบวนการ วิธีการที่จะได้มา มีปรากฏการณ์ (evidence) ที่สำคัญที่สุดในการตอบคำถามเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้น กระบวนการทุกขั้นตอนต้องมีความต่อเนื่องเป็นทอดๆ ไม่ใช่ว่าต้องการทำวิจัยสักเรื่อง เริ่มต้นด้วยการทำแบบสอบถามทันที อย่างนี้ถือว่าไม่เป็นระบบ ข้ามขั้นตอนการทำวิจัย เพราะแบบสอบถามในการวิจัยมีสถานะเป็นแค่เครื่องมือหนึ่งในหลายๆ เครื่องมือ ซึ่งนักวิจัยใช้เก็บข้อมูล เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม การสังเกต การเก็บข้อมูลจากเอกสาร ฯลฯ เพื่อช่วยรวบรวมข้อมูล ซึ่งจะไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบคำถามหรือโจทย์วิจัยต่อไป

เพราะฉะนั้น ในการทำวิจัยตัวโครงร่างงานวิจัย (proposal) ต้องมีความเป็นระบบมากชัดเจน เป็นขั้นเป็นตอน จากนั้นลงมือปฏิบัติ จึงจะเป็นการวิจัย ไม่เช่นนั้นจะกลายเป็นการวิจัยแบบขาดๆ วัณๆ ไม่มีความครบถ้วน

โครงร่างงานวิจัย

การวิจัยไม่ว่าจะเป็นการวิจัยประเภทใด ต้องมีตัวโครงร่างวิจัยที่ชัดเจนผ่านการคิด การทบทวน อย่างเป็นระบบมาระดับหนึ่ง เพราะโครงร่างวิจัยจะเป็นเหมือนเข็มทิศคอยกำหนดทิศทางและวิธีการทำวิจัย ที่สำคัญ ฟังระลึกไว้เสมอว่า การทำวิจัยเชิงคุณภาพ โครงร่างวิจัยเป็นเพียงแค่โครงความคิดคร่าวๆ พร้อมทั้งจะถูกรื้อใหม่ คิดใหม่ ปรับแก้ใหม่ให้ประเด็นวิจัยคมชัดอยู่ตลอดเวลา เมื่อนักวิจัยเชิงคุณภาพไปพบเจอปรากฏการณ์หรือข้อมูลที่น่าสนใจจากภาคสนาม หรือเมื่อได้ทฤษฎีใหม่ กรอบความคิดใหม่ที่ใช้ตีความข้อมูลแตกต่างจากเดิม โครงร่างวิจัยประกอบด้วย

1. ความสำคัญของปัญหา จุดมุ่งหมายของโครงการ หลักการและเหตุผลของการวิจัย ต้องสามารถรวมเอาประเด็นต่อไปนี้เข้าไว้ด้วยกัน คือ ประเด็นปัญหาที่จำเป็นต้องทำวิจัย ทฤษฎี และระเบียบวิธีการวิจัย
2. วัตถุประสงค์ คำถามวิจัย
3. การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งก็คือสภาพของความรู้ในปัจจุบันของเรื่องที่จะวิจัย เป็นการสรุปงานวิจัยที่ผ่านมาเพื่อสร้างคำถามให้กับงานวิจัยที่กำลังจะทำ และสร้างความชอบธรรมให้กับความจำเป็นที่จะต้องทำวิจัย
4. ระเบียบวิธีการวิจัย ทั้งในแง่ของวิธีการวิจัย การเข้าถึงข้อมูล และวิธีการในการวิเคราะห์
5. ตารางการดำเนินงาน

6. งบประมาณ
7. บรรณานุกรม

การวิจัยเชิงคุณภาพ

การเรียนรู้เรื่องการวิจัยเชิงคุณภาพ เราควรทำความเข้าใจธรรมชาติของการวิจัยเชิงปริมาณกับการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนก่อน เพราะการวิจัยทั้งสองแบบมองความรู้ ความจริง ตั้งอยู่บนรากฐานทางปรัชญาที่แตกต่างกัน ธรรมชาติของการเรียนรู้ที่ไม่เหมือนกัน ไม่ใช่ว่าการวิจัยแบบหนึ่งดีกว่าอีกแบบหนึ่ง แต่ทั้งสองแบบกลับเสริมกันโดยแยกไม่ขาดจากกัน การวิจัยเชิงคุณภาพนั้นแตกต่างจากการวิจัยเชิงปริมาณ ในแง่ที่ว่าเป็นการแสวงหาความจริงในพฤติกรรมของบุคคล โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นนามธรรมซึ่งไม่สามารถศึกษา หรือวัดออกมาได้ในรูปของตัวเลขเชิงปริมาณได้ เช่น ความรู้สึกนึกคิด การให้ความหมาย ค่านิยม ประสบการณ์ ในการดำเนินชีวิต ตลอดจนอุดมการณ์ต่างๆ ความแตกต่างดังกล่าวนำไปสู่ความแตกต่างกันในเรื่องของเครื่องมือ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

ตารางเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพกับการวิจัยเชิงปริมาณ

	การวิจัยเชิงปริมาณ	การวิจัยเชิงคุณภาพ
คำถาม	อะไร/เท่าไร	ทำไม/อย่างไร
วิธีวิเคราะห์	อนุมาน	อุปมาน
ตัวอย่าง	คำถาม	มีข้อมูลดี
เครื่องมือ	เครื่องวัด	ตัวนักวิจัย
ข้อมูล	ตัวเลข	เรื่องราว
จุดเด่น	พิสูจน์ทฤษฎี	สร้างทฤษฎี

จากตารางจะเห็นได้ว่าการวิจัยเชิงปริมาณกับเชิงคุณภาพนั้นมีความแตกต่างกัน ทั้งวิธีคิด วิธีการตั้งคำถาม และวิธีวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนสไตล์การเขียนรายงาน เช่น การวิจัยเชิงปริมาณคำถามจะเน้นความถี่และการกระจาย ถ้าเป็นเชิงคุณภาพมักจะต้องอธิบายด้วยการบรรยาย เรื่องราว หรือวิธีวิเคราะห์การวิจัยเชิงปริมาณเน้นการอนุมานส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพจะเน้นการอุปมาน

ลักษณะเด่นของวิธีการเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ โดยมีพื้นฐานของวิธีคิดอยู่ว่า ความรู้นั้นมีหลากหลายมิติ (multiple epistemology) และมีความเป็นจริงอยู่หลายชุดในชีวิตมนุษย์ ซึ่งสามารถนิยามว่าเป็นความรู้ได้ ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะความจริงที่สามารถวัดออกมาได้ในเชิงปริมาณตัวเลขเท่านั้น การวิจัยเชิงคุณภาพศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงโดยไม่ถูกควบคุมจากนักวิจัย เปิดกว้างสำหรับทุกอย่างที่อาจเกิดขึ้นได้ขณะเก็บข้อมูล เป็นการค้นหาประเภท รูปแบบ มิติ และความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ ที่ประกอบกันภายในปรากฏการณ์ที่ศึกษา โดยนักวิจัยเข้าไปสัมผัสแบบมีส่วนร่วมโดยตรงกับประชากรหรือปรากฏการณ์ที่ศึกษานั้นๆ

1. เน้นความครอบคลุมอย่างเป็นองค์รวมของข้อมูล (holistic nature of the data)

นักวิจัยเชิงคุณภาพเชื่อในทฤษฎีที่ว่าการกระทำของบุคคลหรือปรากฏการณ์ทางสังคมต่างๆ มิได้เกิดขึ้นอย่างโดดๆ แต่มีความสัมพันธ์ไม่โดยตรงก็โดยอ้อมกับบริบทต่างๆ ในสังคม ดังนั้น การจะตีความหมายหรือทำความเข้าใจการกระทำและปรากฏการณ์แต่ละอย่างให้ลึกซึ้งนั้น นักวิจัยจำเป็นจะต้องเข้าใจบริบทแวดล้อมที่เกี่ยวข้องด้วย ตัวอย่างเช่น การจะเข้าใจว่าทำไมหมู่บ้านแห่งหนึ่งถึงสามารถรื้อฟื้น ปรับ และประยุกต์ทุนทางสังคมมาช่วยในการขับเคลื่อนงานพัฒนาได้นั้น นักวิจัยจะต้องรวบรวมข้อมูลอย่างละเอียด ไม่เพียงแต่เฉพาะข้อมูลทุนทางสังคมที่ดำรงอยู่ภายในชุมชนหมู่บ้าน แต่จะต้องรวบรวมข้อมูลในบริบทอื่นๆ อันเป็นองค์ประกอบหลักของชุมชนหมู่บ้านนั้นมาวิเคราะห์ด้วย เช่น โครงสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน การจัดองค์กรทางสังคม ความเชื่อ จารีตท้องถิ่น เป็นต้น ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าบริบทต่างๆ เหล่านี้ มีความสัมพันธ์กับการที่ชุมชนสามารถรื้อฟื้น ปรับ และประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง อีกทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ ต้องการข้อมูลที่มีความครอบคลุม หลากหลาย และเป็นองค์รวม นักวิจัยเชิงคุณภาพจึงจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาการเก็บข้อมูลอย่างยาวนาน เพื่อให้เห็นบริบทอย่างรอบด้าน

2. เน้นการมองด้วยทัศนะคนใน (emic view) การวิจัยเชิงคุณภาพมุ่งให้ความสำคัญ

ต่อความหมายด้วยทัศนะของผู้ที่ถูกศึกษา หรือคนใน (emic view) ไม่ใช่ความหมายในทัศนะของนักวิจัย หรือคนนอก (etic view) นักวิจัยจึงต้องหลีกเลี่ยงการกระทำหรือวิธีการเก็บข้อมูลซึ่งจะทำให้ “ความหมายของผู้ถูกวิจัย” ไขว้เขวไป ด้วยเหตุนี้การสร้างเครื่องมือประเภทแบบสอบถามที่ให้คำตอบไว้ล่วงหน้าจึงไม่ค่อยจำเป็น และการที่จะเข้าถึงผู้ถูกศึกษาอย่างลึกซึ้ง จำเป็นที่ผู้ศึกษากับผู้ถูกศึกษาต้องมีปฏิสัมพันธ์กัน ติดต่อกันนานพอสมควร นานจนผู้ศึกษาได้รับความไว้วางใจจากผู้ถูกศึกษาให้ได้รู้ได้เห็นพฤติกรรม หรือปรากฏการณ์ทางสังคมที่ดำเนินอยู่ตามธรรมชาติของมัน ไม่ใช่เห็นแค่เปลือกนอกของข้อมูลแต่ขาดความลึกซึ้งในตัวข้อมูล

3. **เก็บข้อมูลจากหลายจุด** การวิจัยเชิงคุณภาพ ต้องการข้อมูลจากหลากหลายแหล่งข้อมูล ไม่เฉพาะเจาะจงเก็บข้อมูลจากค้บ้านใด ค้บ้านหนึ่ง กลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มหนึ่ง กลุ่มใดเป็นพิเศษ การเก็บข้อมูลจากหลากหลายแหล่ง หลากหลายวิธีไปพร้อมกัน เช่น ขณะสัมภาษณ์เชิงลึกก็สังเกตร่วมด้วย ออกสำรวจทำแผนที่เดินดินก็สังเกตและพูดคุยกับชาวบ้านไปพร้อมกัน ขณะสังเกตพบอะไรน่าสนใจก็รีบจดบันทึกทันที จะช่วยให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง ถูกตรวจสอบอยู่ตลอดเวลาว่าข้อมูลที่ได้มานั้น มีความแม่นยำ (validity) ความน่าเชื่อถือ (reliability) มากน้อยเพียงใด กรณีที่คิดว่าคำตอบหรือข้อมูลนั้นไม่น่าเชื่อถือ นักวิจัยต้องศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งอื่นๆ ที่มีอยู่ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม วิธีการทดสอบนี้คือการตรวจสอบข้อมูลแบบ “สามเส้า” (triangulation) หมายถึง มีการเก็บข้อมูลหลากหลายวิธีไปพร้อมกันเพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้

มารู้จักรูปแบบคำถามวิจัย

อาจกล่าวได้ว่า คำถามวิจัยมีประมาณ 4 แบบ

1. จำนวน การกระจาย ความถี่
2. โครงสร้าง กฎเกณฑ์
3. ความหมาย คุณค่า
4. ระบบวิธีคิด / การตัดสินใจ

เพื่อความเข้าใจรูปแบบคำถามวิจัยที่แตกต่างทั้ง 4 แบบ จะขอยกตัวอย่างผ่านกรณีศึกษาดังนี้

สมมติว่ามีชายคนหนึ่งไปยืนอยู่ริมบ่อน้ำ วันดีคืนดีสังเกตไปสังเกตมาก็เห็นว่ามีฟองอากาศผุดขึ้นมาบนผิวน้ำ แกกนั้นก็คิดว่าต้องมีอะไรสักอย่างอยู่ในบ่อน้ำแน่ ก็รีบวิ่งไปคว้าสวิงมาอันหนึ่งไปควานในบ่อน้ำ ควานไปควานมาก็ได้ของมาจำนวนหนึ่ง มีทั้งปลา กระปอง ใบไม้ กิ่งไม้ ทั้งหมดนี้ก็เป็นกระบวนการตอบคำถามของแก เพราะแกอยากรู้ว่าอะไรทำให้เกิดฟองน้ำขึ้น

ถ้าจะเรียกกระบวนการนี้เป็นกระบวนการวิจัยก็พอจะได้ เพราะว่าที่เราเห็นอยู่นี้มันก็คือปรากฏการณ์ (เห็นฟองน้ำ) พอเห็นปรากฏการณ์ก็มีความสงสัยขึ้นมาว่ามันเกิดอะไรขึ้น ก็ตั้งใจหาคำถามไปได้ต่างๆ นานา เท่าที่ภูมิความรู้เดิมของเราจะมี จากนั้นก็ไปคว้าเอาสวิงมาตัก ซึ่งสวิงนี้ก็เปรียบเสมือนเป็นเครื่องมือการวิจัย (Tool) ส่วนที่เราตักได้มาก็คือข้อค้นพบ (Finding)

แต่การทำวิจัยด้วยขั้นตอนแบบนี้ ดังที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้ถือว่าเป็นการทำวิจัยที่ลัดขั้นตอน คือพอเห็นปรากฏการณ์ก็รีบไปหาเครื่องมือทันที คล้ายกับพอนี้ก็จะทำวิจัยก็ไปถึงแบบสอบถามก่อน เพราะเครื่องมือวิจัยทุกชิ้นล้วนแต่มีสมมุติฐาน (Assumption) หรือฐานคิดของ

จากตัวอย่าง อาจสรุปสมมุติฐานของชายคนดังกล่าวเกี่ยวกับปรากฏการณ์ของฟองน้ำ ซึ่งเป็นเหตุผลว่าทำไมเขาเลือกใช้สวิง ดังนี้

ประการที่ 1 สิ่งนี้ต้องเป็นของแข็ง เพราะหากไม่คิดว่าเป็นของแข็ง คงไม่วิ่งไปเอาสวิงมา ตัก

ประการที่ 2 ของแข็งที่ว่าต้องมีขนาดใหญ่กว่ารูของตาข่ายที่ไปตัก เพราะไม่อย่างนั้นจะร่วงหลุด

ประการที่ 3 สิ่งนี้ต้องไม่วิ่งหนี หรือวิ่งหนีได้ไม่เร็ว สามารถดักจับได้ เพราะไม่อย่างนั้นจะ ตักไม่เจอ หรือว่าหลบหนีเข้าไปในโพรงหรือรู

จะเห็นความเชื่อมโยงกันของคำถามวิจัยกับเครื่องมือ ซึ่งเครื่องมือแต่ละชิ้นมีสมมุติฐานในการใช้งานกำกับอยู่ ดังนั้น หากเราใช้เครื่องมือไม่สอดคล้องกับคำถาม หรือไม่ตรงกับข้อมูลที่ ต้องการ และยึดเอาเครื่องมือเป็นตัวตั้งจะทำให้พลาดข้อมูลที่สำคัญไป ตลอดจนไม่สามารถสร้าง ข้อมูลรูปให้การวิจัยได้ ดังนั้น การที่เราจะรู้ว่าควรจะใช้เครื่องมือชนิดใด ก็ต้องผ่านการทบทวน วรรณกรรม (review literature) มาก่อนอย่างดี และคิดโจทย์คำถามให้ชัดเจนระดับหนึ่ง

จากตัวอย่างขอแจกแจงรายละเอียดรูปแบบคำถาม 4 แบบ ให้เห็นชัดขึ้น ว่าปรากฏการณ์ เดียวกัน คือ ฟองอากาศผุดขึ้นสู่ผิวน้ำ สามารถตั้งคำถามวิจัยได้หลายลักษณะ ดังนี้

กรณี ตัวอย่าง	จำนวน ความถี่ การกระจาย	โครงสร้างและ กฎเกณฑ์	การให้ความหมาย และคุณค่า	ระบบวิธีคิด และการ ตัดสินใจ
ฟองอากาศ ของปอน้ำ	-ฟองอากาศผุด ออกมาจำนวนมาก น้อยขนาดไหน -ฟองอากาศ กระจายตัวอย่างไร เต็มพื้นผิวหรือ เฉพาะบางจุด -ความถี่การ กระจายของ ฟองอากาศเป็น อย่งไร	-ฟองอากาศมี กฎเกณฑ์การ กระจายตัวแบบ ไตบ้าง -การ ผุด ข อง ฟองอากาศมี โครงสร้าง ความสัมพันธ์กับ สิ่งอื่นๆ อะไรบ้าง	-ฟองอากาศมี ความหมาย คุณค่า อย่งไรบ้างกับตัว ผู้ชายคนนี้ และ ชาวบ้าน -การให้ความหมาย และคุณค่าของ ฟองน้ำ เกี่ยวข้องกับ แก่มุมทางสังคม วัฒนธรรมอะไรบ้าง	-ชายคนนี้และชาวบ้าน มีระบบคิดใด ในการ ตัดสิน ประเมินคุณค่า ของฟองน้ำ -ระบบวิธีคิด การ ประเมินตัดสินดังกล่าว ตั้งอยู่บนฐานความคิด ความเชื่อใด

จากตัวอย่างเรื่องฟองอากาศ ลองมาแจกแจงรูปแบบคำถามวิจัย 4 แบบ กับประเด็นวิจัย ปัญหาสุขภาพที่เจ้าหน้าที่ทำงานคลุกคลีอยู่ในชีวิตประจำวัน นั่นคือโรคเบาหวาน และวัณโรค เรา มาทดลองดูว่าเรื่องเหล่านี้จะสามารถตั้งคำถามวิจัยได้อย่างไรบ้าง

กรณี ตัวอย่าง	จำนวน ความถี่ การกระจาย	โครงสร้างและ กฎเกณฑ์	การให้ความหมาย และคุณค่า	ระบบวิธีคิด และการ ตัดสินใจ
เบาหวาน	จำนวน ผู้ป่วย โรคเบาหวานใน พื้นที่มีเท่าไร เป็น มากในกลุ่มคนอายุ อาชีพ พื้นที่ใด	-ปัจจัยที่สัมพันธ์ กับ การ เกิด โรคเบาหวาน เช่น อายุ เพศ ประวัติ คนในครอบครัว -พฤติกรรมเสี่ยงที่ สัมพันธ์กับการ เกิดโรคเบาหวาน ในชุมชน เช่น การ ออกกำลังกาย ระบบโภชนาการ กลุ่มคนอื่น ๆ ฯลฯ	-รู้สึกอย่างไรกับการ ป่วยเป็นโรคเบาหวาน -ผู้ ป่วย เข้า ใจ ความหมายของ โรคเบาหวานอย่างไร	-ทำไมท่านถึงเลือกมา รักษาที่นี่ -เคยใช้ยาอะไรบ้าง เพราะอะไร
ผู้ป่วยวัณโรค ไม่มาตามนัด	-มีจำนวนผู้ป่วยวัณ โรคขาดนัดจำนวน เท่าไหร่ในพื้นที่ที่ รับผิดชอบ -จำนวนผู้ป่วยวัณ โรคที่ขาดนัดแบ่ง ตามอายุ เพศ พื้นที่	-ปัจจัยที่สัมพันธ์ กับ การที่ผู้ป่วยไม่ มาตามนัด (กินยา แล้วอาการไม่ดีขึ้น / ใบนัดหาย / เก็บ เสมหะไม่ได้ / เห็น ว่าอาการดีขึ้นแล้ว	-ความรู้สึกพึงพอใจ กับ การมารักษาที่ สถานพยาบาลแห่งนี้ -ผู้ป่วยอธิบายการ ป่วยเป็นวัณโรคของ เขาอย่างไร -ผู้ป่วยคิดอย่างไรกับ การขาดยาวัณโรค -เจ้าหน้าที่ สถานพยาบาลคิด อย่างไรกับผู้ป่วยวัณ โรค	-ผู้ป่วยวัณ โรคมีวิธี ตัดสินใจในการมารับ การรักษาอย่างไร

คำถามวิจัยแต่ละแบบจะเป็นตัวกำหนดทิศทางว่าเราจะใช้เครื่องมือ หรือวิธีการวิจัยลักษณะใดเพื่อให้ได้คำตอบ เพราะฉะนั้นคำถามวิจัยแต่ละแบบก็ใช้กฎระเบียบหรือระเบียบวิธีการวิจัย (methodology) แตกต่างกันไป ดังตัวอย่างปัญหาโรคเบาหวาน ในตาราง

กรณีศึกษา	ลักษณะคำถามวิจัย	วิธีการเก็บข้อมูล	แหล่งข้อมูล
โรคเบาหวาน	1. จำนวน/ ความถี่/ การกระจาย	เก็บจากเอกสาร สังเกต	ทะเบียนผู้ป่วย/ รายงาน
	2. โครงสร้าง/ กฎเกณฑ์	เอกสาร สัมภาษณ์ สังเกต	รายงานวิจัย
	3. ความหมาย/คุณค่า	สัมภาษณ์ สัมภาษณ์เจาะลึก ประวัติชีวิต	ผู้ป่วย/ ญาติ/ เจ้าหน้าที่
	4. ระบบวิธีคิด/ การตัดสินใจ	สัมภาษณ์ สัมภาษณ์เจาะลึก ประวัติชีวิต focus group	ผู้ป่วย/ ญาติ/ เจ้าหน้าที่

คำถามการวิจัยที่ดี

1. เป็นคำถามวิจัยที่ใหม่ เป็นคำถามที่ไม่มีใครถามมาก่อนในโลกได้ยิ่งดี ถ้ามีคนเคยถามมาแล้วก็อาจจะเป็นการต่อยอด หรือว่าเป็นพื้นที่ศึกษา (area study) ใหม่
2. คำถามที่ดีต้องสัมพันธ์กับสถานการณ์จริง
3. ถ้าสัมพันธ์กับนโยบาย (policy implication) ได้ยิ่งดี เป็นคำถามที่เมื่อถามแล้วสามารถนำไปสู่การตัดสินใจ (decision making) ได้ การตัดสินใจไม่ได้หมายความว่า ต้องเป็นผู้มีอำนาจเป็นคนตัดสินใจ เป็นประชาชนตัดสินใจก็ได้
4. หรืออาจจะทำวิจัยออกมาแล้ว มีการนำไปสู่การปฏิบัติ (practical implication) ได้ในบางลักษณะ คำตอบที่ได้ตอบคำถามนั้นแล้ว ทำให้เปลี่ยนแปลง/ปรับวิธีการทำงานของเรา ทำให้งานมีประสิทธิภาพมากขึ้น
5. ทันเวลา (Timely) คำถามควรจะเป็นคำถามที่ทันเวลา ไม่ใช่เกิดเหตุการณ์จวนลงเลยไปแล้ว ค่อยมาตั้งคำถามว่าเป็นอย่างไร

6. ควรเป็นคำถามชั้นเดียว ไม่ใช่ถามว่าสรรพสิ่งในโลกนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร ถ้าถามแบบนี้ เป็นปัญหาโลกแตก ต้องตีความหลายชั้น คำถามวิจัยที่ดีต้องถามเป็นปัญหาชั้นเดียว หมายความว่า ไม่มีคำอธิบายที่ต้องตั้งคำถามหลายชุดถึงจะไปสู่ข้อสรุปสุดท้ายได้

7. เป็นคำถามที่มีความชัดเจนในระดับหนึ่ง ซึ่งแสดงถึงความรอบรู้ในการตั้งคำถาม หมายความว่า ได้มีการค้นคว้ามาอย่างดี

8. เป็นคำถามที่สามารถทำวิจัยได้ คือมีวิธีการที่จะหาคำตอบได้ ไม่ใช่ตั้งคำถามมาแล้ว เป็นคำถามที่ไม่มีวันที่จะหาคำตอบนั้นได้

การเก็บข้อมูลวิจัยเชิงคุณภาพ

ในการทำวิจัยเชิงคุณภาพเครื่องมือสำคัญที่สุดคือ “ตัวนักวิจัย” คุณสมบัติของนักวิจัยเชิงคุณภาพ

1. ช่างสังเกต / ช่างสงสัย
2. มีทักษะในการปรับตัว
3. มีทักษะการสัมภาษณ์ที่ดี
4. จดบันทึกอยู่เสมอ
5. จัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ

1. ช่างสังเกต / ช่างสงสัย

ความสำคัญของการสังเกต

ในการวิจัยเชิงคุณภาพ การสังเกตมีความสำคัญอย่างมาก เป็นทักษะที่ต้องอาศัยการฝึกฝนให้ชำนาญ เช่นเดียวกับนักวิจัยเชิงปริมาณที่ต้องมีความเชี่ยวชาญในการใช้สถิติ แม้ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพแบบอื่น เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตก็เป็นสิ่งที่นักวิจัยต้องทำควบคู่ไปด้วย การสังเกตจึงเป็นเครื่องมือเก็บข้อมูลที่นักวิจัยใช้ตลอดเวลาในขณะที่อยู่ในพื้นที่ก็ได้ ทั้งเพื่อให้เกิดความเข้าใจในบริบทแวดล้อมอย่างเป็นองค์รวมของสิ่งที่ศึกษาและเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้ไปพร้อมกันด้วย

การเห็นภาษาทางกาย (body language) ที่แสดงออกมาจริง บางครั้งสามารถบอกอะไรได้มากกว่าภาษาพูด (verbal language) โดยเฉพาะเรื่องที่ไม่สามารถอธิบายออกมาเป็นคำพูดได้ เรื่องที่ละเอียดอ่อนต่อความรู้สึก หรือมีแง่มุมด้านลบเกี่ยวพันกับความขัดแย้ง

ตัวอย่างเช่น เป็นเรื่องยากที่ชาวบ้านจะบอกกับเราว่า เขาไม่ชอบกับคนนั้นคนนี่ในหมู่บ้าน แต่เวลาไปทำบุญที่วัด เวลาประชุม สังเกตเห็นนั่งห่างกันทุกที หรือทำไม่เวลาชาวบ้านยื่นคุยกับกำนันซึ่งปล่อยเงินกู้ต้องยื่นค้อมตัว กุมมือตลอด สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึง

อย่างไรก็ตาม การสังเกตก็มีจุดอ่อนเหมือนกัน เพราะถ้ามีตัวนักวิจัยไปปรากฏ ชาวบ้าน แทนที่จะเปิดเผยพฤติกรรมหมด อาจะปิดบังบางส่วนไว้ และเปิดเผยเฉพาะด้านดี

ลักษณะการสังเกตในงานวิจัยเชิงคุณภาพ

การสังเกตในการวิจัยเชิงคุณภาพทำได้สองแบบ คือ **การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม** (Non-Participant Observation) และ**การสังเกตแบบมีส่วนร่วม** (Participant Observation) ความเป็นจริงแล้วในชั้นปฏิบัติ นักวิจัยมักใช้การสังเกตทั้งสองแบบสลับกันไปมา แล้วแต่สถานการณ์ และธรรมชาติของข้อมูลที่ต้องการเก็บ

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม หรือการสังเกตจากสายตาคนนอก นักวิจัยไม่ได้เข้าร่วมในสถานการณ์กับชาวบ้าน เพียงแต่สังเกตอยู่ภายนอก นักวิจัยไม่มีปฏิสัมพันธ์ ไม่มีปฏิริยาโต้ตอบกับผู้ที่กำลังสังเกต และไม่รบกวนต่อการดำเนินไปตามธรรมชาติของเหตุการณ์ การสังเกตแบบนี้เหมาะสำหรับใช้ตรวจสอบสิ่งที่ได้รับรู้มาจากการสัมภาษณ์หรือจากทางอื่น เช่น จากการสัมภาษณ์ อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน) เราได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้ว่า อสม. คนดังกล่าวมีทักษะความรู้ในการใช้เครื่องวัดความดันโลหิต เพื่อตรวจสอบข้อมูลนี้ เราอาจใช้การสังเกตแบบไม่เข้าไปมีส่วนร่วม ในขณะที่ อสม. คนดังกล่าวกำลังให้บริการตรวจวัดความดันโลหิตแก่ชาวบ้านที่มารับบริการตรวจสุขภาพที่ ศสมช. (ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานประจำชุมชน)

ส่วนการสังเกตแบบมีส่วนร่วม หรือการสังเกตจากสายตาหรือทัศนคติของคนใน นักวิจัยเอาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องและมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับกลุ่มคนที่ตนศึกษา เข้าไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับชาวบ้าน ไปทำความเข้าใจวิถีชีวิตชาวบ้าน ชาวบ้านทำอะไร ไปที่ไหน เราก็ติดตาม และเข้าร่วมกิจกรรมกับชาวบ้าน จนได้รับความไว้วางใจเสมือนเป็นชาวบ้านคนหนึ่ง การศึกษาแบบนี้ใช้เวลานานมาก ส่วนใหญ่นักมานุษยวิทยาจะเข้าไปคลุกคลีใช้ชีวิตอยู่กับผู้คนที่ศึกษาเป็นเวลาอย่างน้อย 1 ปี เพื่อสังเกตวงจรชีวิตผู้คนในแต่ละช่วงเวลาให้ครบรอบของปี จุดมุ่งหมายอยู่ที่การเข้าถึงข้อมูลเชิงคุณภาพระดับลึก เพื่อความเข้าใจอย่างเป็นองค์รวม

ประเด็นการสังเกต

การสังเกตภาคสนาม เราควรใช้ผัสสะ (sense) ทั้ง 5 คือ ตมกลิ่น ตา หู ลิ้น สัมผัส ควบคุมไปพร้อมกัน เพราะจะช่วยให้เราเก็บรายละเอียดสิ่งที่สังเกตได้ครอบคลุมทุกแง่มุม เช่น เห็นเหตุการณ์อะไรบ้าง รอบบริเวณงานมีกลิ่นอะไรใหม่ (กลิ่นธูป เทียน) ได้ยินเสียงอะไรบ้างภายในบริเวณงาน เสียงมีลักษณะอย่างไร ถ้าเป็นอาหารเราอาจชิมเพื่อรสชาติ การสัมผัสลูปคาล์ก็

เนื่องจากเหตุการณ์จะเกิดขึ้นเร็วมาก และเต็มไปด้วยเหตุการณ์ต่างๆ มากมายที่เราไม่เคยพบเจอ การเตรียมตัวล่วงหน้าที่ดีจะช่วยให้เรารู้ว่าควรจะต้องสังเกตประเด็นอะไรบ้าง ช่วยจำกัดเหตุการณ์ให้แคบเข้า เหลือเพียงประเด็นสำคัญๆ ที่เราต้องสังเกต อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่เราจะละเลยเหตุการณ์อื่นๆ และให้ความสำคัญเฉพาะประเด็นที่เราตั้งใจมาสังเกต เพียงแต่การเตรียมตัวล่วงหน้าจะทำให้เรามีกรอบการสังเกตเท่านั้นเอง การเตรียมตัวล่วงหน้าที่ดีทำได้ดังนี้

1. **รู้เวลาและสถานที่ที่จะเกิดเหตุการณ์** ถ้าจะสังเกตแล้วรู้ว่าเหตุการณ์นั้นจะเกิดขึ้นที่ไหน ให้ไปดูสถานที่ก่อน ไม่ใช่พอวันงานแล้วค่อยไปสังเกตทีเดียว จะทำให้เราไม่รู้ว่าบริเวณที่จัดงานมีลักษณะเป็นอย่างไร และควรอย่างยิ่งที่เราต้องทำแผนที่สถานที่จัดงานล่วงหน้าเสียก่อน

2. **ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง** ถ้าเรารู้ว่ามีวรรณกรรมเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เราจะไปสังเกต ควรไปทบทวนวรรณกรรมมาก่อน เพื่อจะดูว่านักวิจัยคนอื่นที่เคยศึกษา เขาสังเกตประเด็นอะไรบ้าง ถ้าเราเข้าไปสังเกตเหตุการณ์โดยที่ไม่รู้เรื่องราวอะไรมาก่อน หลังสังเกตเสร็จเราอาจจะได้ข้อมูลไม่ครบถ้วน ไม่เข้าใจความหมายที่สื่อแสดงผ่านปรากฏการณ์ที่เราไปสังเกต ที่สำคัญเราจะไม่รู้ว่าประเด็นสำคัญที่ต้องสังเกตในเหตุการณ์นี้มีอะไรบ้าง

2) มีทักษะในการปรับตัวเข้ากับชุมชนได้ง่าย

นักวิจัยต้องวางบทบาทคู่ขนานกันไปอย่างพอเหมาะตลอดระยะเวลาที่อยู่เก็บข้อมูลในชุมชน ทั้งบทบาทในฐานะนักวิจัยและบทบาทในฐานะผู้เข้าไปอยู่อาศัยในชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งจำเป็นต้องทำตัวให้เข้ากับชาวบ้านอย่างกลมกลืน เช่น บางกรณีนักวิจัยกลายเป็นสมาชิกของชุมชนได้มาก จนลืมความสำคัญของการเป็นนักวิจัยที่ดี หลังสัมภาษณ์การวิจัย ลืมที่เราลงมาอยู่ชุมชนหมู่บ้าน เพราะอะไร ดังนั้น นักวิจัยต้องกลับมาทบทวนโครงร่างวิจัยเป็นระยะ เพื่อย้ำความเข้าใจประเด็นที่ศึกษา และไม่หลงลืมบทบาทความเป็นนักวิจัย

ในทางกลับกันนักวิจัยเชิงคุณภาพบางรายให้ความสำคัญต่อการเป็นนักสังเกตการณ์ หรือนักวิจัยมากเสียจนเสียความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้าน ลืมนึกถึงมิติความเป็นมนุษย์ของชาวบ้าน มองชาวบ้านเป็นแค่วัตถุในการศึกษา

เมื่อนักวิจัยเป็นเครื่องมือเก็บข้อมูลที่สำคัญ และการวิจัยเชิงคุณภาพให้ความสำคัญต่อการทำวิจัยกับมนุษย์ด้วยการที่เราเข้าไปสัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้าน ลักษณะเช่นนี้ส่งผลให้เกิดเงื่อนไขหลายประการ **ประการแรก** นักวิจัยจำเป็นต้องเคารพมิติความเป็นมนุษย์ของชาวบ้าน จะต้องเข้าหาชาวบ้านด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน **ประการที่สอง** การที่จะได้ข้อมูลนั้นขึ้นอยู่กับความร่วมมือ

(1) ตลอดสองสัปดาห์แรกที่เข้าไปอยู่ในหมู่บ้าน เรายังไม่ควรเริ่มเก็บข้อมูลทันที แต่ควรใช้ช่วงเวลานี้แนะนำตัวกับชาวบ้าน บอกชาวบ้านว่าเราเป็นใคร จะมาทำอะไรในหมู่บ้าน รวมถึงอธิบายด้วยว่าทำไมจึงเลือกมาที่นี่ จะเอาผลงานไปทำอะไร และชาวบ้านจะได้อะไรจากการวิจัยครั้งนี้ คำอธิบายเหล่านี้ก็เพื่อให้ชาวบ้านรู้จักเรามากขึ้นจะได้ไว้วางใจ

(2) ตลอดช่วงการเก็บข้อมูล หากเป็นนักวิจัยผู้ชาย ควรหลีกเลี่ยงการดื่มสุรา ของมีเมา และปัญหาสูสาว ส่วนนักวิจัยผู้หญิงก็ต้องระมัดระวังพฤติกรรมที่แสดงออกต่อหน้าชาวบ้าน โดยเฉพาะนักวิจัยผู้หญิงไม่ควรแสดงพฤติกรรมสนิทสนมกับเด็กหนุ่มของหมู่บ้านจนเกินงาม เพราะสิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อความน่าเชื่อถือในตัวนักวิจัย

(3) หากจำเป็นต้องออกจากหมู่บ้านไปสักระยะ เพื่อทบทวน ตรวจสอบ ความครบถ้วนของข้อมูล เราควรบอกชาวบ้านให้ทราบทุกครั้ง และควรบอกด้วยว่าจะกลับมาอีกคราววันไหน ในลักษณะไปลามาไหว้ และไม่ควรจะทิ้งหมู่บ้านไปนานเกินสองสัปดาห์ เพราะจะทอดระยะห่างระหว่างเรากับชาวบ้านออกไปอีก ทำให้จำเป็นต้องรื้อฟื้นความสนิทสนมคุ้นเคยขึ้นมาอีกครั้ง

(4) การเลือกที่พักอาศัยในชุมชนหมู่บ้านก็เป็นสิ่งสำคัญ เราต้องระมัดระวังไม่พักกับผู้ที่จะทำให้ชาวบ้านมองเราในทางลบ ไม่กล้าให้ข้อมูลเชิงลึก โดยเฉพาะชุมชนหมู่บ้านที่แบ่งเป็นฝักเป็นฝ่าย ควรเลือกที่พักรักที่จะทำให้ชาวบ้านเห็นว่าเรามีความเป็นกลาง แต่ก็ควรจะเป็นสถานที่ที่เอื้ออำนวยต่อการได้เห็นความเป็นไปของวิถีชุมชนได้มากที่สุด ขณะเดียวกันก็ควรเป็นที่เรามีความเป็นส่วนตัวพอสมควร ไม่ถูกรบกวนจากความอยากรู้อยากเห็นของชาวบ้านมากนัก

(5) กรณีที่เราจำเป็นต้องมีผู้ช่วยเก็บข้อมูลในหมู่บ้าน เราต้องระมัดระวังในการเลือกผู้ช่วยเก็บข้อมูล คอยสังเกตให้ดีว่าผู้ช่วยเก็บข้อมูลจะทำให้ภาพนักวิจัยของเราเป็นอย่างไรในสายตาชาวบ้าน และจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพข้อมูลหรือไม่ หากส่งผลด้านลบต้องรีบเปลี่ยนตัวทันทีด้วยความละมุนละม่อม

อย่างไรก็ดี การสร้างความคุ้นเคยที่ดี สร้างความไว้วางใจระหว่างเรากับชาวบ้าน ไม่ได้หมายความว่า “การเข้าถึง” ระบบความหมาย และการรับรู้ของชาวบ้านด้วยมุมมองคนใน ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเป็นเพียงบันไดขั้นแรก ซึ่งช่วยให้เราขยับเข้าใกล้โลกภายในของชาวบ้านเท่านั้น การที่จะมองเงื่อนไขปรากฏการณ์ทางสังคม มองเห็นเนื้อในวิถีชีวิตผู้คน ด้วยมุมมองคนใน เป็นสิ่งที่เราต้องอาศัยระยะเวลาไปคลุกกับข้อมูล ไม่พอใจกับคำตอบง่าย ๆ หมั่นตั้งคำถาม ตรวจสอบข้อมูลตลอดเวลา

สิ่งสำคัญที่นักวิจัยเชิงคุณภาพไม่ควรพลาดคือการเก็บข้อมูลในชุมชนหมู่บ้าน ได้แก่ *คำถามการวิจัย (research question)* หรือโจทย์ที่เราตั้งใจมาค้นหาคำตอบคืออะไร แต่การที่เราตั้งคำถามการวิจัยไว้ล่วงหน้า แล้วมุ่งเฉพาะไปที่ตัวปัญหา กลายเป็นจุดอ่อนได้เหมือนกัน ทำให้มองไม่เห็นบริบทอื่นๆ ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับโจทย์การวิจัยของเรา ดังนั้น เราควรลงไปค้นหาเก็บข้อมูลบริบทต่างๆ ที่เกิดขึ้นด้วยใจเป็นกลางและเปิดกว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การวิจัยเชิงคุณภาพที่บางครั้งไม่มีกระทั่งกรอบแนวคิด (*conceptual frame work*) เพราะเรื่องที่ศึกษาอาจเป็นเรื่องที่ใหม่มาก คำถามในการวิจัยยังเป็นสิ่งที่เราต้องชัดเจนก่อนลงสนาม หรือตั้งแต่ทำโครงร่างงานวิจัย (*proposal*) *ทฤษฎี (theory)* เปรียบเสมือนไฟฉายส่องนำทาง ซึ่งสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับโจทย์การวิจัยของเรา *ข้อค้นพบ (finding)* มากพอหรือยังที่จะตอบคำถามการวิจัยที่ตั้งไว้ ถ้าเราสืบค้นกังวลว่าเก็บข้อมูลพอเพียงต่อการวิเคราะห์หรือยัง ให้หันกลับมาที่ คำถามการวิจัย และทฤษฎีก่อนเสมอ ต้องชัดเจนกับ 2 ตัวนี้ให้ได้ เพราะถ้าเราลงไปคลุกอยู่กับข้อค้นพบตลอดเวลาอาจทำให้สืบค้น ให้จำไว้ว่า ข้อค้นพบในงานวิจัยเชิงคุณภาพ สมมติมี 100% จะกลายเป็นข้อมูลรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ไม่ถึง 20% ที่เหลืออีก 80% เป็นบริบทเบื้องหลังช่วยให้เราเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่เท่านั้นเอง

3) มีทักษะการสัมภาษณ์ที่ดี

ฝึกสัมภาษณ์อย่างไรดี

การสัมภาษณ์ พูดคุยซักถาม ในงานวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นสิ่งที่เราต้องทำไปตลอดการเก็บข้อมูล และใช้ไปพร้อมกับเครื่องมือการเก็บข้อมูลชนิดอื่น แต่คงเป็นการยากที่จะระบุว่า การสัมภาษณ์ที่ดีนั้นมีลักษณะอย่างไร แต่การเตรียมตัวให้พร้อมของนักวิจัยก่อนการสัมภาษณ์ เช่น เข้าใจประเด็นคำถาม มีทักษะการจับประเด็นคำตอบ จะมีผลต่อการสัมภาษณ์ สร้างความฉันทานุเคราะห์ของบรรยากาการสนทนา ยิ่งการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ เป็นคำถามปลายเปิด ผู้ตอบมีสิทธิที่จะบอกเล่าเรื่องราวได้อย่างเต็มที่ หากเราไม่ชัดเจนในประเด็นคำถาม ย่อมเป็นการยากที่จะเชื่อมโยงเรื่องราวทั้งหมดเข้าด้วยกัน และปล่อยให้ชาวบ้านบอกเล่าเรื่องราวไปเรื่อย

นอกจากนั้น การสร้างความคุ้นเคย ความไว้วางใจหรือเชื่อใจระหว่างเรากับชาวบ้าน มีส่วนสำคัญต่อการเปิดเผยข้อมูลเชิงลึก ดังนั้น ก่อนที่เราจะเริ่มทำการสัมภาษณ์เชิงลึกไม่ว่าประเด็นใดก็ตาม ควรที่เราจะต้องอาศัยเครื่องมือทางมานุษยวิทยา ทั้ง 7 ชิ้น ได้แก่ แผนที่เดินดิน ผังเครือญาติ โครงสร้างองค์กรชุมชน ระบบสุขภาพ ปฏิทินชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน และประวัติชีวิต (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน โกมาตร และคณะ 2545) ช่วยในการเข้าไปในโลกของชาวบ้านให้ได้เสียก่อน ที่สำคัญ ขณะสัมภาษณ์ให้สังเกตไปพร้อมกันด้วย เพื่อความครบถ้วนของข้อมูล

4) การจดบันทึก

การจดบันทึกเป็นจริยธรรมและจรรยาบรรณสำคัญของนักวิจัยเชิงคุณภาพ ถ้าเราลงไปเก็บข้อมูลในหมู่บ้านแล้วไม่มีการจดบันทึกถือว่ากำลังทำผิดจรรยาบรรณ เพราะว่าเมื่อออกจากพื้นที่แล้วไม่มีข้อมูลพอจะตั้งมาวิเคราะห์ เราก็จะเริ่มสร้าง (make) ข้อมูลขึ้นมาเอง การจดบันทึกจึงเป็นมาตรการป้องกันการผิดจรรยาบรรณนักวิจัย การจดบันทึกควรจดสม่ำเสมอ จดจนเป็นนิสัย จนเคยชิน แม้ว่าจะมีการบันทึกเสียงหรือบันทึกภาพไว้ด้วยแล้วก็ตาม เห็นอะไรน่าสนใจ ต้องรีบจดบันทึกไว้ก่อน อาจเป็นข้อมูลสำหรับการวิจัยโดยตรง หรือเป็นเรื่องอื่น เช่น ความคิด ความเห็น ความรู้สึกส่วนตัว จากการได้พบเห็นปรากฏการณ์ในหมู่บ้าน หรือมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คน หรือแหล่งข้อมูล

การจดบันทึกไม่ใช่เพียงจดตัวหนังสือ หรือคำพูด หากบางครั้งจำเป็นต้องวาดรูปหรือเขียนเป็นแผนผัง (diagram) ประกอบลงไปด้วย อย่างเช่น ไปร่วมงานศพ นักวิจัยอาจวาดแผนผังแสดงการหน้าที่ (Functional) ของพื้นที่ต่างๆ รอบบริเวณงาน ผู้ชายนั่งมุมไหน ผู้หญิงนั่งมุมไหน โต๊ะจัดยังไง พระเข้ามาทางไหน เพื่อประโยชน์ในการตีความหมายของพิธีกรรม และเข้าใจแบบแผนการจัดระเบียบทางสังคมของพื้นที่ศึกษา

การวิจัยเชิงคุณภาพในหมู่บ้านต้องการความสมบูรณ์ของข้อมูล และนักวิจัยเชิงคุณภาพจำเป็นต้องวิเคราะห์ข้อมูลตลอดเวลาที่เก็บข้อมูลอยู่ในหมู่บ้าน การจดบันทึกจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

5) การจัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบ

อาจแบ่งบันทึกภาคสนามของนักวิจัยเชิงคุณภาพออกเป็น 4 แบบ ได้แก่

1. สมุดบันทึกเพื่อการนัดหมาย ใช้ประโยชน์ 2 ประการ คือ

1) บันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อลำดับเหตุการณ์ให้ถูกต้อง สมุดบันทึกอาจเขียนว่า วันหนึ่งทำอะไรบ้าง ไปเจอใครที่ไหน เช่น

วันที่ 5 ก.ย. ดีนดี 4 ครั้ง ทำวัตรเช้ากับพระที่วัด ปวดศรีษะ 11 โมง จึงเข้านอน เทียงทานก้วยเตี้ยว แล้วเดินทางไปเจอพระสุนทร บ่าย 2 โมงครึ่ง ตามไปดูพระที่วัดป่า อาจารย์หาญชวนทำบอर्डของวัด แนะนำให้สุรพินทำบอर्ड กลับวัดแล้วถอดเทปต่อ ตอนกลางคืน ลุงอินมาปรึกษา เรื่องเจ้าหน้าที่ ธกส. ไม่ยอมให้กู้เงิน อ้างว่า หลักฐานไม่ครบ เดินทางไปกลับสิบกว่าเที่ยว

2) นัดหมายคนที่เราจะไปสัมภาษณ์ และวางแผนเรื่องเวลาภาคสนาม เช่น ต้องการไปคุยกับหมอพั้นบ้าน เราก็ต้องนัดล่วงหน้าไว้ก่อน พอถึงวันเราก็ไปตามที่นัดหมายไว้ ไม่ใช่อยูๆ เดินไปคุย พอไปถึงแกไปทำนา เลยเสียเวลาไปวันหนึ่ง เพราะฉะนั้น นอกจากจดสิ่งที่เกิดขึ้น เราต้องใช้

2. **บันทึกสวดขณะสัมภาษณ์** แม้จะอัดเทปขณะสัมภาษณ์เราก็ต้องจดบันทึกควบคู่ไปด้วย ถ้ามไป จดไป สังเกตเห็นอะไรน่าสนใจขณะสัมภาษณ์ก็ต้องจดบันทึกไว้เสมอ เช่น รายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของการสัมภาษณ์ มีใครบ้างอยู่ในเหตุการณ์ขณะสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลอยู่ในสภาพอย่างไร (เต็มใจ เบื่อหน่าย ไม่อยากตอบคำถาม คุยไปด้วยเลี้ยงลูกไปด้วย) อาจจดบันทึกเป็นตัวหนังสือ หรือเขียนแผนผัง วาดรูปภาพประกอบสิ่งที่สังเกตหากเห็นว่าจำเป็น ถ้าเป็นไปได้ควรเลือกใช้เครื่องอัดเทปชนิดที่มีตัวเลข สัมภาษณ์ถึงจุดสำคัญเราก็จดหมายเลขไว้ พอเราจะกลับไปหารายละเอียดจะได้ไม่ต้องไปถอดเทปทั้งม้วน เพราะฉะนั้น การสัมภาษณ์แม้จะอัดเทปก็ต้องจดบันทึกพร้อมกันไปด้วยเสมอ และบ่อยครั้งเราไม่จำเป็นต้องถอดเทปแค่กลับไปเปิดสมุดบันทึกดูก็เจอรายละเอียดข้อมูลที่ต้องการ

3. **บันทึกประจำวัน** เป็นการนำรายละเอียดข้อมูลจากข้อ 1 และ 2 มาบันทึกอย่างละเอียดอีกครั้ง เขียนข้อเท็จจริงที่ไปพบ วาดรูปภาพประกอบหากจำเป็น บทวิเคราะห์เบื้องต้นเท่าที่คิดขึ้นได้ แยกความเห็น การตีความ ความรู้สึก ความเข้าใจ ตลอดจนความคิดของนักวิจัยไว้ต่างหาก เนื่องจากสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ข้อมูลและไม่ได้มาจากผู้ให้ข้อมูล จะแยกโดยจดบันทึกต่างหาก หรือจดในที่เดียวกันแต่ทำเครื่องหมายแยกให้รู้ชัดว่าส่วนไหนเป็นข้อมูล ส่วนไหนเป็นความคิดเห็นของนักวิจัยก็ได้ ตัวอย่างเช่น ไปคุยกับพรานช้างคนหนึ่ง เขาเอาของสิ่งหนึ่งมาให้ดู เราอาจวาดรูปอย่างหยาบๆ ไว้ในสมุดบันทึกสวด พอกลับมาจดบันทึกประจำวันเราค่อยมาวาดให้ละเอียดกว่าเดิม และอาจแทรกผังเครือญาติประกอบ

การจดบันทึกประจำวันเราอาจแยกเป็นหมวดๆ เช่น หมวดประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และการเมืองของหมู่บ้าน โดยอาจทำหลังจากอยู่ในหมู่บ้านแล้วประมาณ 1 เดือน ตัวอย่างเช่น ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ เดิมบริเวณนี้ไม่มีคนอยู่ ต่อมาชาวบ้านจากหมู่บ้านนาเรืออพยพมาอยู่ก่อน เศรษฐกิจของหมู่บ้านเริ่มจากมีเรือสินค้าล่องมาตามลำน้ำมูล พ่อของผู้ใหญ่เสียงเป็นนักเลงใหญ่ซื้อข้าวจากชาวบ้านลงเรือมาขายที่ทำช้าง แล้วขนเสื่อผ้า เกลือ กลับจากทำช้างไปขายที่หมู่บ้าน รายละเอียดประวัติศาสตร์หมู่บ้านส่วนนี้ช่วยให้เรารู้ว่า ทำไมชาวบ้านบางคนถึงได้มีสถานภาพบางอย่างสูงในหมู่บ้าน คนเคารพ ยำเกรง การจดบันทึกประจำวันเขียนวันเว้นวัน หรือหนึ่งวันเว้นสองวันแล้วแต่ความขยันของแต่ละคน

4. **บันทึกทรายประเด็น** เมื่อเข้าไปในหมู่บ้านมีประเด็นอะไรที่น่าสนใจ และมีความสำคัญต้องบันทึกเอาไว้ เช่น แบบแผนการเลี้ยงลูก การเกิด การตาย ลายผ้าทอ จัดเป็นกลุ่มข้อมูลแยกกันไว้เป็นชุดๆ เพื่อง่ายต่อดึงข้อมูลในประเด็นที่ต้องการในภายหลัง

นอกจากนี้ยังมีวิธีอื่น ๆ ที่นิยมกันอีก 2 วิธี คือ

1) **การบันทึกด้วยการ์ดข้อมูล** เขียนใส่การ์ดขนาด 4x6 นิ้ว สัมภาษณ์ใคร ที่ไหน เมื่อไร เรื่องอะไร ด้านล่างเขียนคำสำคัญๆ เช่น เรื่องที่ไปสัมภาษณ์มาเป็นเรื่องผีและพิธีกรรม นำคำหลักมาแปลความหมายเป็นสาระสำคัญงานวิจัยของเรา เวลาเราจะวิเคราะห์ก็พลิกหาจากคำหลัก แล้วก็แยกข้อมูลที่เกี่ยวข้องออกมาอ่าน อาจจะมีข้อมูลสักประมาณ 3-4 วัน แล้วทำการตัดสักรักก็ได้ การทำการการ์ดมีประโยชน์เมื่อมีผู้ช่วยนักวิจัยหลายคน เพราะไม่มีเวลาที่นักวิจัยทุกคนมาเล่าเรื่องทั้งหมดที่ไปลงพื้นที่มาได้ ถ้านักวิจัยแต่ละคนเขียนการ์ดมา หัวหน้าโครงการวิจัยก็จะขอเรียกดูจากการ์ดที่ตรงกับหัวข้อที่ต้องการ

2) **การบันทึกด้วยคอมพิวเตอร์** สามารถดึงข้อมูลที่เรากำลังหาได้เร็ว แต่ต้องเสียเวลาในการลงข้อมูลในเครื่องคอมพิวเตอร์ เพราะบันทึกของนักวิจัยเชิงคุณภาพจะมีจำนวนมาก

สิ่งที่อยากจะเน้นคือ เครื่องมือการวิจัยแต่ละชนิดต่างมีจุดแข็งจุดอ่อนไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นการเลือกใช้ระเบียบวิธีการวิจัยและเครื่องมือการวิจัยที่ถูกต้องจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะฉะนั้นการที่เราจะเลือกใช้เครื่องมือวิจัยชนิดใด สำคัญว่าธรรมชาติของสิ่งที่เราไปศึกษาคืออะไร และสามารถดึงหรือขุดเอาข้อมูล หาข้อค้นพบเหล่านั้นออกมาได้อย่างไร

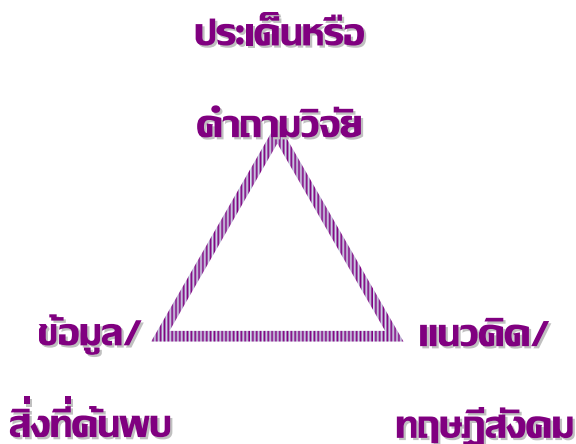
ปัญหาที่อาจจะเจอในการไปเก็บข้อมูลและการแก้ไข

1. การไปเก็บข้อมูลอาจจะไม่ได้ข้อมูลรอบด้าน หรือไม่ประสบความสำเร็จในครั้งเดียว
2. ปัญหาที่พบคือ สัมภาษณ์เท่าไร ถึงจะพอ หรือจะรู้ได้อย่างไรว่าได้ข้อมูลที่เพียงพอในการนำมาวิเคราะห์ ทางแก้คือต้องลองลงมือเขียนวิเคราะห์ข้อมูลดู เพราะนักวิจัยที่ทบทวนมาดี เก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ มักมีข้อมูลให้เขียนอย่างเพียงพอเสมอ
3. กลับไปสัมภาษณ์ซ้ำได้ เมื่อเราได้ข้อมูลไม่เพียงพอ
4. นอกจากการสัมภาษณ์ ยังสามารถใช้วิธีอื่นหรือใช้หลายวิธีร่วมกันในกลุ่มคนเดียวกันได้
5. ใช้ผู้วิจัยไปกี่คน ขึ้นอยู่กับประเภทงานวิจัยวิธีการเก็บ เช่น focus group ควรจะมีผู้วิจัยอย่างน้อยสองคน คนหนึ่งเป็นคนดำเนินการซักถาม อีกคนจดประเด็นสำคัญและคอยซักถามเพิ่มเติม หรือขึ้นอยู่กับสถานที่นั้นๆ เป็นอย่างไร จะไปคนเดียวหรือหลายคนจึงจะเหมาะสม
6. เตรียมตัวให้พร้อมกับการเผชิญสถานการณ์ที่ไม่คาดฝัน
7. หลีกเลี่ยงสถานที่ที่เป็นภัยต่อสังคม เช่น มีผู้ติดยา

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ

อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อเราเกิดคำถามหรือโจทย์ข้อสงสัยขึ้นด้วยซ้ำ เพราะเราก็จะพยายามหาคำตอบเท่าที่ภูมิความรู้เดิมของเรามี หรือได้จากการสอบถามผู้รู้ในประเด็นดังกล่าว หากคำตอบไม่เป็นที่น่าพอใจ การทำวิจัยจึงจะเกิดขึ้น การวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยจึงไม่ใช่มาเริ่มเอาเมื่อเก็บข้อมูลเสร็จสิ้น และยังโดยเฉพาะการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลจะทำอยู่ตลอดเวลาตั้งแต่ก่อนลงภาคสนาม หรือตั้งแต่เริ่มลงมือเขียนโครงร่างวิจัยก็ว่าได้ ขณะอยู่ในภาคสนาม และขณะเขียนรายงาน

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพจะอาศัยการถ่วงระหว่างสามสดมภ์อยู่ตลอด กระบวนการวิจัย คือ คำถามการวิจัย (Research question) ทฤษฎี (Theory) และข้อค้นพบ (Finding) เพื่อให้ประเด็นทั้งสามชัดและคมขึ้น ไม่ใช่มาเริ่มวิเคราะห์เอาเมื่อออกมาจากพื้นที่เก็บข้อมูลเสร็จสิ้น นักวิจัยที่ไม่สามารถวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามที่เก็บมาได้ จะพบว่าเกิดจากปัญหาการติดขัดไม่สดมภ์ใดก็สดมภ์หนึ่งในสามนี้ เช่น เก็บข้อมูลไม่เพียงพอในประเด็นที่จะวิเคราะห์ คำถามวิจัยไม่ชัดเจน ตัวนักวิจัยไม่เคลียร์กับประเด็นที่ทำวิจัย และทฤษฎีหรือแนวคิดที่ใช้ไม่สอดคล้องกับข้อมูลหรือคำถามวิจัย เป็นต้น

1) คำถามการวิจัย

คำถามการวิจัยถูกพัฒนาจากข้อสงสัยของนักวิจัยจนนำมาสู่การค้นหาคำตอบ เราตั้งคำถามวิจัยได้ในหลายลักษณะ และคำถามวิจัยแต่ละแบบจะเป็นตัวกำหนดกรอบการวิเคราะห์

เพราะฉะนั้นก่อนที่เราจะวิเคราะห์ข้อมูล โจทย์/คำถามวิจัย ต้องชัดเจน ตัวเราต้องการอะไรจากการหาคำตอบของเรื่องที่กำลังศึกษา อาจย้อนกลับมาดูขั้นตอนที่ 1 ของการวิจัย กล่าวคือโครงร่างวิจัยต้องชัดเจน ตัวโครงร่างวิจัยจะเป็นตัวกำหนดกรอบในการมองปัญหา การตั้งคำถามที่ชัดเจน จะช่วยเราวางหรือกำหนด (formulate) กรอบการวิเคราะห์ที่ชัดเจน ถ้าตัวโครงร่าง

ปัญหาของการตั้งคำถามวิจัย ถ้าเรามุ่งไปเฉพาะที่คำถามวิจัยนั้นๆ ทำให้มีจุดอ่อนคือไม่เห็นปัจจัยอื่นๆ ที่กว้างพอ จึงควรเน้นการลงไปหาบริบทของสิ่งที่เกิดขึ้นว่าเกิดขึ้นท่ามกลางบริบทอะไร แล้วเปิดใจให้กว้างๆ ไว้เพื่อช่วยประมวลข้อมูลออกมา แต่ไม่ได้หมายความว่าคำถามการวิจัยจะไม่มี แต่คำถามเป็นเหมือนกับการชี้แนะ/ทิศทาง (guide) ดังนั้น คำถามการวิจัยเป็นสิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องมีและต้องชัดเจน

2) ทฤษฎี

แม้การวิจัยเชิงคุณภาพจะมีหลายทฤษฎีให้เลือกใช้ เช่น ทฤษฎีโครงสร้าง (Structuralism) ทฤษฎีจิตวิทยา (Psychology) หรือทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) หรือทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political economy) แต่ปัญหาอยู่ตรงที่ว่าเวลาจะวิเคราะห์ ตัวเราจะไม่ทราบว่าจะนำชุดทฤษฎีไหนมากำกับ ปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากความรู้สึกที่ว่า ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งเป็นทฤษฎีที่ถูกที่สุด แล้วกลัวว่าจะเอาทฤษฎีที่ผิดมาจับหรือกำกับ การวิเคราะห์การวิจัยเชิงคุณภาพ จะถือว่าตัวทฤษฎีเปรียบเสมือนไฟฉายคือ ทฤษฎีจะเป็นตัวส่องแสง (Illuminate) ไฟไปที่วัตถุที่เราดูอยู่ สมมติว่ามีของชิ้นหนึ่งตั้งอยู่ เอาทฤษฎีอันหนึ่งส่องเข้าไป เกิดแสงเงาในมุมที่ทฤษฎีนี้นำเสนอ เราจะมองเห็นรายละเอียดในบางลักษณะที่แสงไฟตกกระทบ ซึ่งต่างไปจากการเอาแสงไฟส่องมาจากอีกมุมหนึ่ง ที่เมื่อส่องไฟเข้าไปจะเกิดแสงเงาอีกแบบหนึ่งที่ต่างออกไป อาจจะมีมิติ หรือเส้นสายที่เราจะไม่เห็นจากการใช้ทฤษฎีอีกตัว

คำถามก็คือ เราจะใช้ทฤษฎีอะไรในการทำให้การวิเคราะห์ได้ผล ตัวทฤษฎีจึงมาเกี่ยวข้องกับ การตั้งคำถามการวิจัยว่าโจทย์เป็นอย่างไร เมื่อมีโจทย์อย่างหนึ่งก็ต้องเลือกแนวคิดทฤษฎีที่เหมาะสมกับโจทย์มาใช้วางกรอบการวิเคราะห์ การวิจัยเชิงคุณภาพจึงจำเป็นต้องอ่านและทบทวนวรรณกรรมจำนวนมาก เพื่อให้ได้ข้อสรุปว่าตัวคำถามวิจัยนั้นเหมาะสมที่จะใช้ทฤษฎีอะไรในการมองหรือวิเคราะห์ข้อมูล สรุปได้ว่าคำถามวิจัยกับทฤษฎีนำมาประกอบในการมองหรือรวมกันเข้ากลายเป็นกรอบในการวิเคราะห์ (Analytical framework)

3. ข้อค้นพบ

ตามที่กล่าวมาข้างต้นการที่เราจะวิเคราะห์ข้อค้นพบได้ จำเป็นต้องหันกลับมาที่คำถามวิจัยและทฤษฎีก่อน โดยยึด 2 สดมภ์นี้ให้แน่น อย่าไปคลุกอยู่กับข้อค้นพบอยู่ตลอดเวลา เพราะอาจจะทำให้รู้สึกสับสนได้ ในงานวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อค้นพบที่ได้ถ้าสมมติมี 100% จะกลายมาเป็นรายงานที่เอามาเขียน และทำการสรุปผลไม่ถึงร้อยละ 20 ของข้อค้นพบที่ไปหามาทั้งหมดที่เหลืออีกร้อยละ 80 เป็นข้อมูลประกอบ (Background) บ้าง หรือเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับกรอบประเด็นที่ตั้งไว้บ้าง

วิเคราะห์ข้อมูลผ่าน 10 ขั้นตอน

1) ระดมข้อมูลตามประเด็น

คำถามที่พบจากนักวิจัยมือใหม่

- 1) เก็บข้อมูลเท่าไรหรือแค่ไหนจึงจะพอ ?
- 2) ทำอย่างไรจึงจะระดมข้อค้นพบออกมาได้ นักวิจัยใหม่อาจจะแตกข้อค้นพบไม่ออก จึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

ในขั้นแรกนี้เราควรระดมข้อมูลตามประเด็นน่าสนใจต่างๆ ที่เราไปเจอ จัดกลุ่มข้อมูลให้เป็นไปตามประเด็นที่เราวางไว้ ขั้นตอนนี้จึงเป็นการระดมข้อมูลที่เราไปเก็บไว้จำนวนมากมาประมวลจนเห็นประเด็น ถ้าหากออกจากพื้นที่แล้วไม่ได้ประเด็นออกมาถือว่าอาจจะยังสับสนอยู่มากกับประเด็นวิจัยที่ตัวเองทำ หลังจากนั้นจึงมาจัดข้อมูลตามประเด็น

2) จัดข้อมูลตามประเด็น

นำข้อมูลที่เก็บมาได้มาแยกเก็บตามประเด็นที่น่าสนใจตามข้อ 1

3) กรองหาประเด็นสำคัญ และหาความเชื่อมโยงของประเด็น

จากขั้นตอนที่ 1-2 ต้องนำมากรองหาประเด็นสำคัญและความเชื่อมโยงของประเด็น เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว เราจะพบข้อมูลทั้งหมดที่ได้ประมวลไว้เป็นชุดๆ แล้วเอาทฤษฎีมาจับ หาความเชื่อมโยง เอาหลัก 3 สดมภ์มาตรวจสอบ หรือกลับไปจัดหมวดหมู่ใหม่ในกรณีที่เราอธิบายได้ยังไม่ดี แล้วจัดตารางข้อมูลและเรียงลำดับข้อมูล

4) มองหาความน่าจะเป็น

เป็นการพยายามหาคำอธิบาย ชัดความสัมพันธ์ของข้อมูล หรือคำอธิบายที่เป็นไปได้ว่าเราจะอธิบายภาพทั้งหมดอย่างไร เพื่อให้ได้คำตอบตามที่ตั้งคำถามวิจัยและทฤษฎีที่ตั้งไว้ตั้งแต่แรก การอธิบายเป็นการอธิบายจากข้อค้นพบ แล้วเชื่อมโยงไปสู่เหตุผล เวลาที่เราอธิบายบ่อยครั้งที่เราจะเถียงกับคำอธิบายเอง หรือบอกว่าปรากฏการณ์นี้มีคำอธิบายมาแล้วอย่างไร

เทคนิคการวิเคราะห์ ให้ดูว่ามีหลักฐานแย้งและสนับสนุนข้อมูลที่เรามีหรือไม่ มีการศึกษาที่โน่นที่นี้ เป็นอย่างไร ที่เราค้นพบเป็นอย่างไร หรือหาแนวคิดทฤษฎีหลักๆ มาอธิบาย คนที่อธิบายเชิงหลักฐานจะมีน้ำหนักความน่าเชื่อถือมากกว่า การเอาแนวคิดทฤษฎีมาใช้เพราะมันมีเหตุผลที่รองรับอยู่ การวิเคราะห์ของเราต้องการโต้แย้งหรือสนับสนุนทฤษฎีที่มีมาแต่ต้น ตลอดจนตั้งให้คำถามวิจัยมันคล้ายกับทฤษฎี ซึ่งจะช่วยให้การวิเคราะห์มีกรอบความคิดอ้างอิง

วิธีการอธิบาย

1. อธิบายข้อค้นพบให้ชัดเจน โดยใช้ 3 สดมภ์ และตอบคำถามการวิจัยให้ชัด

2. เขียนคำอธิบายข้อค้นพบในลักษณะที่ไปสนับสนุนหรือโต้แย้งคำอธิบายที่มีมาก่อน โดยใช้ทฤษฎี และหาข้อค้นพบอื่นๆ มาสนับสนุนหรืออธิบายตัวอย่างเทียบเคียง
3. ข้อเสนอจากการวิจัยต่อสิ่งที่ค้นพบ
4. สรุป เป็นการย้ำว่าเราได้อะไรมาจากการศึกษา

5) เปรียบเทียบข้อมูล: ข้อมูลที่ล้มล้าง-สนับสนุน

เสร็จแล้วเมื่อได้คำอธิบายที่มีความน่าจะเป็นไปได้ ทั้งข้อมูลที่มีล้มล้างและข้อมูลที่สนับสนุน อย่างเช่นมีกรณีไหนที่มันขัดแย้งกับข้อสรุปของเราหรือไม่ อย่างเช่น ทำไมมีบางครอบครัวที่มันไม่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของเรา ถ้ามีให้เราจัดความสัมพันธ์ของข้อมูลใหม่ สร้างคำอธิบายชุดใหม่

6) จัดกลุ่มใหม่

ถ้าเราอธิบายแล้วไม่ลงตัว แม้จะพยายามจัดใหม่ ให้เรากลับมาจัดกลุ่มใหม่ จัดความสัมพันธ์ของประเด็นใหม่

7) หากกฎเกณฑ์หรือปัจจัย

เพื่อช่วยหาคำอธิบายรวม เมื่อได้กฎเกณฑ์ก็จะช่วยให้เราหาคำอธิบาย หรือสร้างทฤษฎีเล็กๆ ของเรารับขึ้น มา ขั้นตอนต่อไปที่เหลือ 2 ขั้นตอนอาจจะเกิดหรือไม่เกิดก็ได้

8) กรองหาตัวแปรสำคัญ

บางที่อาจจะไม่เห็นตัวแปรสำคัญ อาจจะทำให้เห็นว่าตัวแปรแต่ละตัวมีความสำคัญเท่าๆ กัน มีบางตัวแปรที่เราอาจจะดึงให้เด่นขึ้นมาได้ ในกระบวนการนี้เราอาจจะใช้วิธีการเชิงปริมาณค้นหาตัวแปรสำคัญ นอกจากตัวแปรบริบทแวดล้อมซึ่งการวิจัยเชิงคุณภาพสามารถทำได้อยู่แล้ว เพราะฉะนั้นการนำกฎเกณฑ์ หรือปัจจัยต่างๆ มาเชื่อมโยงกับบริบท ก็จะสามารถหาความเชื่อมโยงของข้อมูลทั้งหมดได้ ทำให้เราได้คำอธิบายที่มันครอบคลุม

9) สร้างผังความเชื่อมโยง (optional) จะต้องเขียนผังหรือไม่เขียนก็ได้แล้วแต่ตัวเรา

10) หาบทสรุปรวม

กล่าวโดยสรุป การวิเคราะห์เชิงคุณภาพที่เรียกว่าการตีความ (Interpretation) นั้น เป็นการตอบคำถามโดยการให้คำอธิบายที่น่าเชื่อถือที่สุดจากข้อมูลที่มีอยู่ ผู้อ่านอ่านแล้วมีความรู้สึกว่าเป็นไปได้และรู้สึกคล้อยตามกับคำอธิบายดังกล่าวจากการตีความของเรา

หากนักวิจัยเชิงปริมาณนำเสนอความจริงและสร้างความรู้ผ่านตัวเลข นักวิจัยเชิงคุณภาพก็สร้างความรู้ ความจริง และทฤษฎีของตนเองผ่านตัวเรื่องเล่าที่มีพลัง

นักวิจัยเชิงปริมาณใช้สถิติเป็นเครื่องมือในการประมวลและอธิบายข้อมูล และแยกระหว่างผู้ศึกษากับผู้ถูกศึกษาออกจากกัน เพราะเชื่อว่าจะช่วยกันอคติที่อาจจะเกิดขึ้นในขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล แต่สำหรับนักวิจัยเชิงคุณภาพอาศัยการตีความเพื่อเข้าใจปรากฏการณ์เชิงลึกโดยไม่แยกผู้ศึกษากับผู้ถูกศึกษาออกจากกัน และเชื่อว่าการคลุกวงใน ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดจะทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกของปรากฏการณ์ที่ศึกษา

ความแตกต่างดังกล่าว มาจากการมองความรู้ ความจริงที่ตั้งอยู่บนฐานปรัชญาคนละแบบกัน